

8.

Nechat děti rozhodovat? Anarchie, nebo odpovědnost?

„Dnešní děti rozhodují o všem. Kdy půjdou spát, co si vezmou k jídlu, jak dlouho budou na počítači. Ruší u stolu, když si rodiče povídají, skáčou jim do řeči. Očekávají, že budou centrem dění. A pokud nejsou věci podle jejich představ, vztekají se a jsou agresivní. (...) Dáváme dětem příliš prostoru, příliš široké hranice, naopak málo řádu a pevnosti. Všechno PŘÍLIŠ je špatně. Tak jako není dobrý bezpočet zákazů a příkazů, není správná ani nadmíra volnosti, což je dnešní trend. (...) My rodiče jsme zodpovědní za to, k čemu děti vedeme a směřujeme. Co se zákonitě stane, když si dítě může dělat, co chce? Zkouší víc a víc. Navíc se v poslední době zřetelně

ukazuje, že takto vedené děti jsou agresivní," řekla v rozhlasovém pořadu psycholožka Blanka Pöslová.

„Barunka se chce oblékat sama. A ještě k tomu si sama oblečení vybírá. Někdy jsou to kreativní módní kombinace, třeba rolák pod letní šaty. Ale než bych se stresovala, že si nechce obléct to či ono...“

„No, to já bych nedala. Nemám na to nervy, abych se s ní ráno dohadovala, jestli chce růžové nebo fialové tričko. To bychom ráno nikam nedošli.“

Celý život volíme. Jaké si oblékneme ponožky či tričko, co si dáme k obědu, s kým budeme žít, jak budeme vychovávat děti, ... Máme k tomu nepřehledné množství informací a rad. Z rodiny, od kamarádů, z televize, z internetových diskuzí, ... Mnohdy jsme zavaleni tolika informacemi, že si neumíme vybrat. A rozhodnout se. Dnešní děti i budoucí generace budou zavaleni ještě větším množstvím informací. Rychlost, s jakou se informace zdvojnásobují a jakou přicházejí, se nebezpečně zvyšuje. Ve změní cest a informací je dobré vědět, co si vybrat. Nejen z tohoto důvodu je dobré dětem umožňovat volbu už od raného dětství. Aby se naučily rozhodovat samy za sebe. Aby je v budoucnu nepřevalcovala reklama na kdejakou věc, kterou nepotřebují a vlastně ani nechtějí, aby nepodlehly partě s nekalými úmysly, aby se uměly rozhodovat při výběru partnera i práce, ... Stále se rozhodujeme. Někdo je rázný rozhodovač, rozhoduje se rychle a bez zaváhání, někdo váhá hodiny, dny i roky. A váhání je obrovský zhrouť energie a času!

„Toník dostal od babičky k narozeninám peníze, aby si vybral a koupil v hračkářství model letadla, který si přál. Šli jsme spolu do obchodu a po deseti minutách vybírání začala noční můra. Strávili jsme u regálu s modely letadel asi hodinu, prodavačky nás už chodily kontrolovat a ujišťovat se, že letadýlka rovnou neskládáme. Toník si ne a ne vybrat. Po půl hodině jsem byla už nervózní a začala na něj tlačit, ať si konečně vybere. Pak jsem už dostávala vztek... Že ti babička vůbec ty peníze dávala! Poté začal Toník plakat a vztekat se. Komédie o letadélku, jak vyšitá. Nakonec jsme vybrali. Myslíte, že je složené? Po příchodu domů skončilo v polici a už měsíc tam leží.“

„Když se má Janička rozhodnout, jestli chce žluté nebo růžové šaty, nebo jestli chce k svačině jogurt či ovoce, tak hned ukáže. Rozhoduje se rychle. Ale pak přijde na to, že se rozhodla špatně, a jde se převléci nebo si jde na svačinu vzít něco jiného. Kdybych jí v tom zabránila a trvala na tom, že se rozhodla pro jogurt, ztropí scénu a to mi za to nestojí. Radši ustoupím a dám jí něco jiného.“

Oba případy jsou u malých dětí časté. Rozhodovat se totiž není vůbec jednoduché. To by mohli i dospělí váhavci povídat, že? Což teprve rozhodnout se a být za své rozhodnutí zodpovědný, neobviňovat ostatní a zodpovědně převzít odpovědnost za svoje rozhodnutí. Ano, mám na mysli dospělé. Ale u dětí to platí stejně. Tam se s rozhodováním začíná. Jestliže se dítě nemůže rozhodnout, **není dobré tlačit, ale spíš se obrnit trpělivostí.** Toníkovi maminka mohla pomoci modely letadel v obchodě porovnat, vysvětlit výhody, pomoci s výběrem anebo nabídnout, že to spolu proberou doma a vrátí se. Jenže Toník by mohl namítnout, že on si chce vybrat teď, že nechce to letadlo, které doporučuje maminka, mohl by být tak rozpolcený, že si nakonec nevybere a odejde z obchodu rozlícený nebo rozzlobený. Variant, jak rozhodování může dopadnout, je mnoho. Záleží na situaci, na povaze dítěte, na okolí. Pro některé děti je prostě rozhodování složitější, a jestliže to o svém dítěti víte, připravujte mu situace, kde může rozhodnout, ale nebude to tak zatěžující. Jsem zastánkyní toho, že dětem se má umožňovat volba co nejdříve. Ale pozor: ve věcech a v situacích, kde jsou schopny rozhodnout, kde se pod tíhou volby nezhroutí a kde to není o tom, že dospělí chtějí „hodit“ rozhodování na dítě, místo aby přijali zodpovědnost sami.

Když dítěti umožňujeme volbu, možnost vybrat si, umožňujeme mu současně převzít odpovědnost. To je zřejmě cílem výchovy většiny rodičů: vychovat zodpovědné dítě, které ví, že když se rozhodne nějak, jeho rozhodnutí přinese důsledek. A jestliže si dítě vybere, měli bychom na tomto výběru trvat. Důslednost se zajisté vyplatí. Dítě si vybere na svačinu ovoce, tak má ovoce. Často se stane, že dítě znejistí a několikrát rozhodnutí změní. Co se dítě naučí, jestliže si vybere ovocnou svačinu, kousne a prohlásí: „*Ne, já chci jogurt!*“ Trváme-li na tom, že si vybralo ovocnou svačinu, učíme dítě právě odpovědnosti za rozhodnutí, a to i s tím důsledkem, že dítě prohlásí: „*Já tedy nebudu jíst nic.*“ Důsledkem bude hlad, ale to pro jednu nevádí. Příště si to možná dítě bude pamatovat. V případě, že dítěti rodič vyhoví: „*Rozhodl ses sice pro ovoce, ale když chceš jogurt, tak si ho vezmi.*“ A za pár okamžiků: „*No tak, když nechceš jogurt, tak si vezmi tedy to ovoce, nebo nechceš třeba rohlíček?*“ A je to:

kolotoč pokoušení, ústupků, mnohdy manipulace. Tam už se důslednost, volba a odpovědnost zcela ztrácí. Příklad s jídlem je ten nejjednodušší, možnost volby můžeme ve výchově malých dětí používat často: nechat jim vybrat oblečení, nechat vybrat, jestli si nejdříve vyčistí zuby a pak teprve si obléknou pyžamo, nebo obráceně. Na příkladu s čištěním zubů je nejsnáze vidět, jak by měla volba pro malé děti vypadat: „Rozhodni se, nejprve čištění a pak pyžamo, nebo naopak.“ Ale určitě ne: „Rozhodni se, chceš si čistit zuby, nebo ne?“ Že by takovou volbu žádný rodič nezvolil? Pravděpodobně ne. Chtěla jsem jen uvést viditelný příklad toho, že volba musí mít smysl i pro nás rodiče, abychom si nenaběhli! Když nabídneme dítěti volbu, musíme jeho rozhodnutí přijmout. Proto pozor, co vyřkneme a nabídneme. Aby si dítě ve finále nezvolilo něco, co je pro nás nepřijatelné. Jestliže chceme děti vést k hygieně, není volba čištění nebo nečištění možná. Ale i v této situaci, kterou řeší u malých dětí mnoho rodin, může dítě volit. **Často i možnost volby, možnost svobodně se rozhodnout může dítěti pomoci překonat odpor k čištění zubů.**

„Každý večer u nás čištění zubů probíhalo s velkými scénami. Nevím, kdy to vzniklo, ale Klárka si najednou nechtěla čistit zuby. Brečela, vztekala se, plivala. Už jsem to chtěla vzdát a nechat ji chodit spát s nevyčištěnými zuby. A pak jsme vyzkoušeli volbu: mohla si vybrat kartáček v obchodě a mohla si vybrat, kterou budeme pouštět ten den písničku k čištění zubů. A zabralo to.“

„My jsme použili volbu při jídle. Monička vždycky předváděla šílené scény před obědem. Až jsme ji začali zaúkolovat: rozhodovala o tom, z jakého talíře budeme jíst, byla pověřena prostíráním a přivoláním všech členů rodiny k jídlu. Byla děsně důležitá! Časem jsme vymysleli kuchařku, kam malovala recepty a jídla, která vaříme. Stres kolem jídla postupně zmizel.“

A to je další velký klad volby. Tím, že dítěti dáme možnost volby, cítí se důležitě, spokojeně, že může rozhodovat samo o sobě, což je naše lidská potřeba. Proto i malé děti mohou rozhodovat. O malých věcech. Čím budou starší, mohou rozhodovat o důležitějších záležitostech. **Tím, že i malé děti volí, získávají důležitý pocit: pocit, že jsou součástí vztahů v rodině. Podporujeme tak dětské sebevědomí, samostatnost i zodpovědnost.**

„Bojím se, že bude mít té svobody moc! Aby nám to nepřerostlo přes hlavu.“

Kolik svobody jsme schopni zvládnout? A naše děti? Kolik jí potřebujeme? Pro malé dítě je nejdůležitější bezpečí, dítě v pubertě potřebuje svobody zajisté více. Každý z nás je jiný. Všichni však potřebujeme pocit svobody, možnost rozhodovat sami o sobě. Mějte ale na paměti, že čím je dítě menší, tím potřebuje menší množství na výběr: malým dětem stačí pouze dvě možnosti (žluté nebo červené tričko?), více možností jim může zmást.

Je zajisté dobré vytvářet dětem takové podmínky, které jim umožní samostatně se rozhodovat. Ne, že ve všem rozhodují a radí rodiče. Takto se děti rozhodovat nenaučí. A nenaučí se odpovědnosti. Připadá vám, že je to nesmyslné? Že je přece potřeba dětem říkat, rozhodovat za ně a radit jim, jak a co mají dělat? Že se to jinak nenaučí? Že se naopak nenaučí odpovědnosti?

„Vždyť děti jsou od přírody nezodpovědné.“

Jenže děti nejsou nezodpovědné. Jen nezralé, nemají dost zkušeností, odkoukávají, jak to chodí v okolním světě, a učí se. Učí se přijímat odpovědnost samy za sebe a stát se samostatnými. Rodiče by měli vytvářet příležitosti a podmínky, aby si děti mohly vyzkoušet rozhodování i přijímání důsledků. **Důvěrujme ve schopnosti dětí. Ony pak začnou důvěřovat samy sobě. Každou zkušeností, chybou a nápravou, každým krokem k samostatnosti děti rozkvétají a rostou.**

Máma tříletého Filipa a pětiletého Olivera byla hodně unavená. Nosila si práci domů a pracovala i večer, když synové usnuli. Manžel byl přes týden pryč, a tak byla s dětmi sama a povinností bylo tolik, že na zábavu a čas s dětmi neměla vůbec kdy. Podvečer po příchodu ze zaměstnání, poté, co cestou nakoupila, trávila většinou přípravou večeře, koupáním, ukládáním do postele, mytím nádobí a prací. Za čas neměla už ani chuť a energii dětem číst pohádku před spaním. Naštěstí přišla na to, že není na všechno sama!

„Oliverku, mám dnes ještě práci a moc bych vám chtěla přečíst pohádku. Ale když budu dělat večeři, tak to nestihnu. Budu moc ráda, když se spolu podělíme o přípravu večeře, abychom ji měli rychleji. Věřím ti, že už sám zvládneš prostít stůl a taky bys mohl namazat chleba nebo nalít čaj z konvice. Je to na tobě. Půjdeš se mnou do toho?“ Oliver, který byl zvyklý, že ho maminka přijde zavolat k hotové večeři, byl překvapen novou situací a také potěšen tím, že mu máma věří a svěřuje mu nějaký úkol a že od něho potřebuje pomoc. Máma Oliverovi ukázala, jak se nalévá čaj i krájí zelenina,

vysvětlila mu pravidla přípravy a za každé snažení ho ocenila úsměvem i slovem. Časem Oliver převzal odpovědnost za celou přípravu večeře jednou za týden, pak dvakrát, připojil se i mladší bráška, který s nadšením pomáhal Oliverovi s prostíráním. A přišel den, kdy kluci šli zavolat mámu k hotové večeři. Ta nejenže měla víc času na svoji práci, ale viděla, jak se synové osamostatňují a ještě ke všemu spolu tvoří báječný tým.

A kdy předat odpovědnost za kterou činnost? V čem nechat dětem možnost výběru, a v čem zatím ne? Žádné striktní pravidlo není. Záleží na rodině, na vývoji dětí, na jejich schopnostech i na odvaze rodičů předat zodpovědnost s rizikem, že nebude vše dokonalé a že se dítě „spálí“.

Tím, že dětem umožňujeme volbu, umožňujeme jim také rozhodnout se špatně (je samozřejmě otázka, která rozhodnutí jsou špatná a která dobrá). **Rozhodneme-li se dítě špatně, umožníme mu zažít chybu, poté chybu napravit a možná se příště rozhodnout jinak.** Chybami se člověk učí.

Důsledky chování a jednání jsou často přirozené, situace je sama přináší: jestliže nebudu jíst, budu mít hlad, když vejdu do silnice, může mě přejet auto, když nerozvážně polezu někam, kde mi síly nestačí, mohu spadnout a ublížit si, když si zapomenu v zimě čepici, bude mi zima. Dospělí jsou někdy přímo posedlí bezpečností dětí, a brání tak dětem v jejich samostatnosti a zodpovědnosti.

Samozřejmě existují situace, ve kterých nemůžeme nechat dítě rozhodovat jen ve jménu zodpovědnosti, protože je to nebezpečné.

V těchto situacích mohou rodiče nastolit podmínky, které děti znají předem, a mohou se s dětmi na nich i předem dohodnout. Například jdeme-li směrem k silnici, je potřeba zastavit. Rodič musí být v těchto nebezpečných situacích zvláště obezřetný a trénovat už předem. Vyzkoušet si, že dítě pravidlu zastaví na určeném místě rozumí. Trénovat tam, kde je to bezpečné. Když vidím, že dítě nerozumí, nedodrží zastavení, nerespektuje pravidlo, můžu nastolit další pravidlo a logický důsledek: třeba držet dítě za ruku, domluvit se s ním, že převede přes cestu rodiče, panenku, ... (Tím se mu předá zodpovědnost a bude pozornější.) Logické podmínky, které děti učí samostatnosti a zodpovědnosti, mohou rodiče využívat při jakýchkoliv činnostech: „*Budeme se dívat na pohádku, až budeme mít uklizeno.*“ A můžeme nabídnout možnost výběru: „*Uklidiš si v pokoji sám, nebo chceš, abych ti s něčím pomohla?*“

Volbu a schopnost rozhodování mohou děti trénovat i v sourozeneckých vztazích i ve vztazích s vrstevníky. Jestliže rodič najde odvalu a trpělivost a nevměšuje se do sporů dětí hned, děti se učí řešení konfliktů samy. Budou si tak vědět rady, až tam máma nebo táta nebudou – ve školce, na hřišti, ve škole.

I v těchto momentech můžeme být průvodcem, nabídnout spolupráci, ale neřešit, nedávat nevyžádané rady, nesnažit se být tím spravedlivým rodičem, což se málokdy daří.

„Ale kdo má vydržet to jejich věčné hašteření. Hádají se o traktor, za chvíli už se perou a pak žalují jeden na druhého a to je stokrát denně. To bych musela mít ocelové nervy. Radši to rázně vyřeším. Taky se bojím, že si ublíží a budou si ubližovat pokaždé.“

Jenže když si dítě důsledek neprožije, nedáme mu čas si uvědomit důsledky, dítě se nenaučí samo řešit konflikty. A kde jinde se lépe učit vyjednávání, vzájemné ohleduplnosti, komunikačním dovednostem než v sourozeneckých sporech? To je vysoká škola komunikace a týmové spolupráce. Rodiče ale často stopnou spor dřív, než dítě prožije důsledek. Mnohdy je to boj sám se sebou – nevměšovat se a důvěřovat. Jistěže v případě nebezpečí úrazu apod. je nutné zasáhnout, jinak by ale měli rodiče zvážit, jestli jejich rady děti potřebují.

Neexistují instantní rady co, kdy a jak. Každý máme jiný kontext, jiné podmínky, jinou míru odvahy. Co je pro jednoho rodiče nepřijatelné, pro druhého je zcela běžné. Kdy tedy dětem předáváme zodpovědnost, záleží na mnoha okolnostech. Proto v některých rodinách děti chodí do školy samy od první třídy, v jiných je do páté třídy vozí rodiče autem až před vchod. V některých rodinách se předškolní děti zapojují do vaření oběda, v jiných si patnáctiletí neuvaří ani čaj k snídani.

Zvažte proto, za co vaše děti už mohou převzít zodpovědnost, a udělat tak další krůček k samostatnosti. **K úspěchu totiž nevede rychlovýtah, většinou je potřeba jít po schodech, krůček po krůčku.**

Děti jsou rozdílné, každý může přijmout zodpovědnost podle své vyzrálosti.

Co by však mělo platit všude, je to, že volby a rozhodování, za které máme zodpovědnost my dospělí, nemůžeme přenechávat dětem. Umožnit dítěti volbu a učit ho odpovědnosti neznamena přehazovat na něj naši vlastní odpovědnost.

Když dítěti umožňujeme volbu, dáváme mu možnost vybrat si, umožňujeme mu současně převzít odpovědnost.

Každou zkušeností, chybou a nápravou, každým krokem k samostatnosti děti rozkvétají a rostou.

Důvěřujeme ve schopnosti dětí. Ony pak začnou důvěřovat samy sobě.

Rozhodne-li se dítě špatně, umožníme mu zažít chybu a poté chybu napravit.

Volbu a schopnost rozhodování mohou děti trénovat i v sourozeneckých vztazích a ve vztazích s vrstevníky.